

Хитър Петър – македонец или българин?

Анекдоти за Хитър Петър в репертоара на съвременни разказвачи на фолклорен хумор

Татяна Цанкова

Това научно съобщение се роди от една провокация. На 29.06.2007 г. в Дома на хумора позвъниха от информационна агенция „Фокус“. Искаха компетентен отговор на въпроса: „Какъв е Хитър Петър – македонец или българин? Има ли той родно място?“ Тези въпроси ме разсмяха, защото ставаше дума за един герой от българския комичен фолклор. Когато обаче разбрах повода за този въпрос, вече не ми беше смешно, а яростно. Оказа се, че в „Утрински вестник“ се появила информация, че в старата чаршия на Прилеп ще се появи паметник на Итар Пейо, направен от скулптора Жарко Башевски. В Македония смятали Итар Пейо за македонец – беден селянин от Мариово, който се отличавал със своята хитрост, мъдрост и находчивост. От Министерството на културата на Македония, естествено, приветствали инициативата с думите: „Съхраняването на традициите е много важно за държавата“. И понеже нашата държава мълчеше, журналистите от „Фокус“ звъняха в Габрово, в Дома на хумора, защото знаеха, че в Габрово има скулптурна композиция „Хитър Петър“, сътворена през 1981 г. от проф. Георги Чапкънов. В обрънатия свят на смешното той е яхнал наобратно своето магаре, „криво седи, право съди“.

На 02.08.2008 г. в гр. Прилеп официално бе открит паметник и площад на името на героя от народните приказки Хитър Петър. По думите на кмета на града, Мариан Ристески, героят отразява духа на старата чаршия, на таланта и желанието за смях. Телевизия Сител съобщава още, че догодина се планира изграждането на паметник на Крали Марко.

Да правиш паметници няма нищо лошо, но когато започнеш да си вярваш, че правиш паметници на македонски герои – приказни или епически – това вече е смешно, даже възмутително. Това е провокация, която не може да се остави без отговор. И аз го дадох в поисканото интервю от агенция „Фокус“, което тя разпространи, а

много други български медии публикуваха во кратце. Сега искам да се аргументирам научно, като подкрепя твърденията си с примери от историята на българската анекдотична традиция, от репертоара на съвременни разказвачи и от сбирки на събирачи на фолклорен хумор, съхранявани в архива на Музея „Дом на хумора и сатирата“.

Хитър Петър е фолклорен герой от българския комичен фолклор, за когото се разказват анекдоти из всички български територии. Той не е действително съществувала историческа личност, а събирателен образ (за разлика от своя побратим Настрадаин Ходжа, за когото се знае, че е роден в Акшехир, Турция, където има и Музей на негово име). Настрадаин Ходжа е фолклорен герой на много източни народи, но в никой фолклор, освен в българския, анекдотите за Настрадаин Ходжа не са били подтик за възникването на негов опонент, какъвто е Хитър Петър.

Хитър Петър е плод на народното въображение – сиромаш селянин, аргатува ту у попа, ту у селския чорбаджия, но притежава остър ум и завидно чувство за хумор. Най-разпространените анекдоти са за двамата хитреци Хитър Петър и Настрадаин Ходжа, представени в състезание – по надхитряне, по надлъгване или по наддумване. Поединично пък Хитър Петър се надлъгва и надхитря с високопоставени лица – царе, министри, висши духовници, бирници и др., които заслужават същия подход, какъвто те прилагат към народа, залъгвайки го с празни обещания за добруване или крадейки го безогледно. Особено популярни са анекдотите, в които обект на сатиричната жлъч са представители на духовенството – заради разминаването им между думи и дела, заради проповядването на добър живот, ама на оня свят, ако си праведен на този свят. Когато един бедняк, какъвто е Хитър Петър, се наложи с хитрост и остроумие над един висш сановник-богаташ, той го принизява и като го прави за смях, го разобличава и му отмъщава.

Вероятно македонските „учени“ позовават претенциите си на една известна във фолклорната история дописка на Марко Цепенков, събирач на фолклор от Прилеп, който през 1870 г. изпраща до П. Р. Славейков във в. „Македония“ 400 пословици и 8 анекдота за „Итроман Пейо“ или „Итар Пейо“. Тези анекдоти са публикувани през 1891 г. в Сборника за народни умотворения, кн.V и се пазят в архива на БАН. Македонските изследвачи, обаче, пропускат какво е написал Цепенков до издателя: „Аз доста нещо събрах от приказните за Хитра Пейя и съм на мнение да се издадат в една книжка за един български Настрадаин Ходжа – Хитър Пейо.“ Тази идея Цепен-

ков не осъществява, но 3 години по-късно (1873) Илия Блъсков издава в Русе малка книжка с анекдотите за Хитър Петър и предговор, в който обяснява с гордост, че и ние имаме свой народен герой. През 1881 г. Блъсков издава във Варна 2-ро допълнено издание „Хитър Петър или отбор забавителни приказки за размиване, разговоряне и разтуха“ като прибавя 180 отбрани анекдоти; през 1884г. издава в Русе 3-то допълнено издание и прибавя още 200 анекдоти; в Шумен през 1895г. осъществява 4-то допълнено издание на „Хитър Петър...“. Ако цитираме тази активност на Илия Блъсков, то е за да покажем, че именно в този период из цялата българска земя анекдотите за Хитър Петър са се разказвали от уста на уста и за събирачите не е било трудно да ги запишат.

През 1869 г. Добри Войников използва името му за свой псевдоним, а между 1870–1874г. в България, тогава част от Турция, Д. Паничков издава вестник „Хитър Петър“.

Един от най-големите изследвачи на анекдотите за Хитър Петър и Настрадаин Ходжа е проф. Величко Вълчев. В своята монография от 350 стр., „Хитър Петър и Настрадаин Ходжа. Из историята на българския народен анекдот“, издадена от БАН през 1975 г., той се спира на претенциите на сръбския учен Ф. Байрактаревич („Насредин ходжин проблем“, Београд, 1934г.), който се стреми да докаже кое е родното място на нашия фолклорен герой. Сръбският изследвач се позовава на няколко анекдота, обнародвани от В. Радованович, а именно, че Хитър Петър е родом от с. Градешница, област Мариово, край Прилеп. Според проф. Вълчев това е неправилен подход, защото „...фолклорните произведения не са надеждно средство за определяне местопроизхода на един анекдотичен герой. Ако вземем за меродавни всички податки от фолклора, то и други няколко селища биха се карали за родното място на героя, защото според един фолклорен вариант той е от Русенско, според друг от Хасковско, според трети от Габровско и т. н.“

А това, че братята македонци смятат Хитър Петър за прилепчанин, само доказва, че и Прилепско е било населено с етнически българи, които са си разказвали български анекдоти, публикувани в български възрожденски сборници. Така че в Прилеп има издигнат още един паметник на хитроумния български фолклорен герой, който не може да има родно място, защото е плод на народното въображение.

Традицията за разказване на анекдоти за Хитър Петър продължава да е жива и през 20 век. Анекдоти за Хитър Петър са вклю-

чени в почти всички сборници за народни умотворения, както и в сборниците за народно творчество – академично издание. Особено популярен е малкият сборник с кратки истории за Хитър Петър на съставителя Сава Попов („Хитър Петър. Приказки.“, 1958). Интересното е, че Сава Попов достига до него, като преди това, през 1940 г., издава сборник с народни приказки и смешки за Настрадаин Ходжа, а през 1944 г. съставя сборник с весели приказки „Настрадаин Ходжа и Хитър Петър“. Сборниците биват преиздавани многократно. Сб. „Хитър Петър“ е великолепно илюстриран от Илия Бешков, който извайва рисунката с кибритена клечка, натопена в туш. „Материализира“ Хитър Петър като го изобразява седнал наобратно върху магарето. Тази принадлежност на героя към обърнатия свят на смешното затвърждава и проф. Георги Чапкънов със скулптурната фигура на Хитър Петър в Парка на смеха в Габрово. Интересното е, че и Настрадаин Ходжа е възседнал наобратно магарето си на паметниците си в Алма Ата, Казахстан и Акшехир, Турция. И това си има своето обяснение – за Настрадаин Ходжа се разказва, че на път за медресето, той сядал с лице към опашката на магарето си, за да не обръща гръб на учениците си, които го следвали, и от уважение към тях.

През 1960 г. се появява и 90-минутен цветен игрален филм за българския фолклорен герой. Режисьор на „Хитър Петър“ е Стефан Сърчаджиев. В главната роля е Рачко Ябанджиев, партнират му Лео Конфорти, Константин Кисимов, Петко Карлуковски и Елисавета Рускова. При това „Хитър Петър“ е един от първите български филми, освободен от директни идеологически внушения, характерни за киното от този период. В основата на сюжета е залегнала вечната борба между доброто и злото.

През 1961 г. по либрето на Веселин Стоянов и Моско Москов и музика на Веселин Стоянов е създадена и комична опера в 3 действия „Хитър Петър“.

През 1985 г. в изд. „Хр. Г. Данов“, Пловдив, излиза романът „Хитър Петър“ от Георги Марковски.

От 1985 г. всяка нечетна година през м. май Домът на хумора и сатирата в партньорство с ИФ при БАН, с университетите и с читалищата започва да организира Национална среща – наддумване „Благолаж“. В статута на срещата е казано, че наддумването протича в два тематични кръга: първият кръг е посветен на анекдоти от традиционния фолклор, за Хитър Петър, Настрадаин Ходжа и техните побратими, за габровци, шопи, граовци и др., а вторият – на весели случки от живота на разказвачите и на съвременни вицове. Най-до-

брото от репертоара на сладкодумците-участници в срещите се отразява в сборниците от библиотека „Благолаж“, които ДХС издава (до момента са излезли пет книжки).

В кн. I, 1994 г., е включен репертоар на разказвачи от петте срещи, проведени дотогава (1985, 87, 89, 91, 93 г.). Анекдоти за Хитър Петър се срещат в репертоара на Андон Тренчев от Петрич („Чорбаджията и Хитър Петър“), Драга Стойкова, Горубляне, Софийско („Хитър Петър у попа“), Кръстю Вангелов, с. Левочево, Смолянско („Хитър Петър при владиката“), Кръстю Енчев, с. Гагово, Търговишко („Хитър Петър и Настрадаин Ходжа рибари“), Стойка Савова, с. Калчево, Ямболско („Хитър Петър и заекът“), Трифон Диков, с. Реселец, Плевенско („За болярите и Хитър Петър“ и „Наглава с Хитър Петър“, Флора Юрукова, Разлог („Обърни си каскета!“).

В кн. II, 1997 г., е представен репертоарът на участниците в Шестата и Седмата срещи-наддумване (1995, 97 г.). Анекдоти за Хитър Петър разказват: Добринка Серезлийска, Благоевград („Хитър Петър“), Яко Бойчев, Пазарджик („Защо хората вървят в различни посоки“, „Ядът на Хитър Петър“), Райко Любенов, Сливница („Итър Петър и магарето“, „Од инат жену и гяволът бега“).

В кн. III, 2003 г., са отразени Осма, Девета и Десета срещи „Благолаж“ (1999, 2001, 03). За Хитър Петър разказват: Косьо Димков, с. Долни Драгойча, Дряновско („За Хитър Петър и Настрадаин Ходжа“), Аспарух Йорданов, Русе („Случка с Хитър Петър“).

В кн. 4 („Благолаж“ 2005) и кн. 5 („Благолаж“ 2007) няма публикувани анекдоти за Хитър Петър, тъй като срещите са с тематична насоченост „Лов и риболов“ и „Дом, семейство, род, родина“, което предполага разказването на фолклорни истории и вицове, сътворени в днешно време.

В архива на ДХС в събрания теренен материал анекдоти за Хитър Петър са разказани от носители на хумористичен фолклор от района на север от Балкана – Троянско, Габровско, Еленско – се срещат анекдоти за Хитър Петър. Те присъстват в устната фолклорна традиция на балканджиите и на преселниците-балканджии. В проведените интервюта с разказвачите се посочват различни начини за предаване на разказите. Например Никола Николов, 75-год. строител от Дряново, е научил анекдотите за Хитър Петър и Настрадаин Ходжа от един турчин строител и зевзек като него от с. Чернолик, Дуловско. Този факт говори за това, че анекдоти за двойката Хитър Петър и Настрадаин Ходжа трайно са се настанали в устния фолклор не само на българите, но и на етнически турци. В процеса на преда-

ване на фолклора се случва анекдоти, които веднъж са разказани за Настрадаин Ходжа, после да ги срещаме с герой Хитър Петър. И това е разбираемо – нали и двамата са изтъкнати хитреци всеки за своя етнос. И понеже „Хитрост хитрост прехитря“, тези герои си съперничат дори и за присъствие в репертоара на разказвачите. Така един анекдот „Хаджи, кажи някоя лъжа!“, разказан от Никола Николов на „Благолаж“ 1993 г. (отпечатан в кн. 1 на библиотека „Благолаж“, с. 71), е представен от Величко Вълчев в цитираното по-горе негово изследване във вариант, записан в с. Кръвеник, Габровско през 1963 г. Същият анекдот през 1980 г. ни бе разказан от баба Пена Бочева от Троян, само че с главен герой Хитър Петър. Вариант на анекдота „Хитър Петър надлъгва Настрадаин Ходжа“, записан от Величко Вълчев през 1963 г. от информатора Христо Цанев в махала Грутници, Габровско, ни бе разказан от Димитър Димитров от Кръвеник, Габровско.

По-цялостна колекция от анекдоти за двойката хитреци Хитър Петър и Настрадаин Ходжа има в събрания архивен материал от Стоян П. Ковачев от гр. Елена (роден през 1923 г.). Анекдотите запомнил от дядо си Стоян от с. Мийковци, Еленско. В сбирката има 30-тина анекдота за Хитър Петър и още толкова за двамата побратими.

Анекдоти за Хитър Петър разказват и двама балканджии-преселници (единият, Тодор Търнаджиев, от с. Щръклево, Русенско; другият, Кръстю Енчев, дългогодишен кмет на с. Гагово, Търговишко). В техните истории Хитър Петър присъства заедно с Настрадаин Ходжа.

Анекдоти за надлъгване между двамата хитреци има записани в Тревненско още през 1963 г. (АЕИМ, № 677-II, с. 36).

В архива на ДХС е събран и част от репертоара на „кръвенишкия Хитър Петър“ бай Димитър Димитров. Този разказвач така се бе превъплътил в образа на Хитър Петър, че успешно се включваше преди наддумването и в Габровския карнавал. Идваше от Кръвеник със своето магаре, само че впрегнато в каручка, в която на раздумка се возеха и самодейци от читалището в Кръвеник. Бай Димитър се бе дегизирал с потури, цървули и калпак, носеше и дисагите с лъжите, подобно на Хитър Петър.

Анекдотите за Хитър Петър се срещат в репертоара на съвременните разказвачи на фолклорен хумор – участници в Националните срещи-наддумване „Благолаж“. Те се предават от по-стари на по-млади, изучават се и в училище в часовете по литература, посветени на българския словесен фолклор.

Образът на Хитър Петър продължава да интригува и до днес умовете ни, защото в него народът ни е въплътил своите възжелания за остроумен, хитър и справедлив защитник срещу социалната неправда и злото, в каквито и форми да се явява то. Вероятно затова и Отец Петър от храма „Св. Георги Победоносец“ в гр. Кърджали при посрещането на премиера Сергей Станишев (октомври 2008 г.) му подарява картина „Хитър Петър и Настрадаин Ходжа“ с посланието да черпи мъдрост от тези народни герои. На въпроса „Много ли са Хитърпетровците в родната действителност?“, отецът отговаря: „Много повече от Андрешковците. Защото Андрешко е за един исторически момент, докато Хитър Петър, не изключвам и Настрадаин Ходжа, съжителстват и днес в правителството – един друг се надлъгват и надхитрят. Българите са Хитър Петър, Настрадаин Ходжа са другите“.

Образът на Хитър Петър ще продължава да вълнува и творците от Балканите, тъй като може да се окаже, че е събирателен образ на балкански хитрец и чрез пътуващи фолклорни сюжети и мотиви става известен и се разпространява из цялата етническа българска диаспора.